

УДК 376-053.4-056.263:11.179.14

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ЗАНЯТЬ НА СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Вовченко О.А.

Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України

У статті розкрито сутність та особливості формування життєвих компетентностей в процесі корекційно-розвиткових занять з дітьми, що мають порушення слуху. Автором креслено основні періоди та компоненти формування життєвої компетентності, залежно від віку та розвитку особистості дитини з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема і дітей з порушенням слуху. У статті означено основні принципи корекційно-розвиткової роботи в контексті ефективного формування життєвих компетентностей. Розглянуто психолого-педагогічний аспект корекційно-розвиткових занять для формування основних компетентностей дитини. Окреслено основні базові позиції комплексної програми для закладів, де навчаються діти з порушеннями слуху.

Ключові слова: дитина з порушенням слуху, життєва компетентність, корекційно-розвиткові заняття, комплексна корекційно-розвиткова програма, психолого-педагогічний вплив.

Постановка проблеми. За останні роки в Україні відбулися істотні зміни у питаннях демократизації і гуманізації освіти, яка дедалі більше орієнтується на створення необхідних умов, що забезпечують повноцінний розвиток особистості кожної дитини. Важливим у цьому контексті є ставлення держави до потреб таких дітей, посилення уваги громадськості до проблем дітей з особливими освітніми потребами і прагнення створити найсприятливіші умови їх інтеграції в систему сучасних суспільних відносин.

Варто відмітити, що в Україні вживається всіх необхідних заходів по-перше, для збереження набутого досвіду спеціальної освіти, по-друге, для збагачення сучасними технологіями корекційної роботи із дітьми з особливими потребами. Сучасна національна освітня парадигма вибудовується на засадах дитиноцентризму та гуманізації. Посилення уваги до індивідуального розвитку особистості, визнання гуманістичних засад освіти як найбільш відповідних принципам правової держави, є однією з передумов повноцінного залучення дітей з порушеннями психофізичного розвитку у систему суспільних відно-

син. Винятково важливого значення при цьому набуває навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в інтегрованому середовищі, зокрема і дітей з порушеннями слуху.

Зважаючи на те, що за останні десять років в Україні зросла кількість дітей, що мали порушення слуху виникає низка питань у спеціальній педагогіці, що потребують вирішення. Йдеться про особливості не лише навчання такої дитини, а і формування у неї основних життєвих компетентностей, що дасть змогу такій дитині успішно адаптуватися до навчального процесу (у школах, професійно-технічних навчальних та/або вищих навчальних закладах та ін.), легко та швидко інтегруватися у колектив однолітків, соціалізуватися у світ чужих.

Життєва компетентність дитини з порушенням слуху, у широкому розумінні – це здатність приймати рішення й нести відповідальність за їх реалізацію у різних сферах своєї життєдіяльності. Поняття життєвої компетентності передбачає сукупність фізичних та інтелектуальних якостей дитини, необхідних зростаючій особистості для самостійного й ефективного входу у со-

ціум чуючих, для створення сприятливих умов існування для себе в конструктивній взаємодії з іншими [6, с. 115-116]. У вузькому розумінні – це наявність знань про різні аспекти життя, навичок творчого володіння інтелектуальним і фізичним інструментарієм, здатності взаємодіяти з іншими людьми в різних ситуаціях, враховуючи конфліктні; життєва компетентність характеризує повноту, достатність та адекватність здійснюваних дій, що базуються на наявності знань та в подальшому житті на практичному досвіді [3, с. 320]. Під життєвою компетентністю дитини з порушенням слуху, варто розуміти інтегровану характеристику якостей особистості і, в подальшому, рівня її підготовки до виконання певної діяльності у певній галузі. Зокрема, це і, освіченість, навички поведінки, адаптованість до умов сучасного світу, впевненість у собі, саморозвиток, професійні навички, відповідальність за прийняті рішення, повага до думки інших людей, ініціативність, громадськість, почуття власної гідності, досвід самореалізації та ін.

Так, скажімо, відповідно до Концепції ЮНЕСКО, життєва компетентність – це навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити [3, с. 18]. В процесі формування життєвої компетентності дітей з порушеннями слуху дуже важливим є молодший шкільний вік. Л.І. Божович, зазначає, що саме цей віковий період є перехідною ланкою особистості від позиції дошкільника до нової «соціальної позиції», який характеризується низкою важливих обов'язків і прав, новою соціальною значимістю та відповідальністю [1, с. 92-93]. Самостійність, організованість, саморегуляція власною поведінкою та здатність до прийняття рішень є суттєвою складовою особистості молодшого школяра, яка зумовлює характер її соціальної активності, здатності до вироблення нових стратегій життєдіяльності, початкових елементів адаптації до змін у навколишньому оточенні. Саме тому цей вік є дуже важливим для формування життєвої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами наукового аналізу останніх досліджень і публікацій, визначено, що категорія життєвої компетентності дитини, було досліджено в контексті культурно-історичної теорії вищих психічних функцій Л.С. Виготського, процесуально-діяльнісного підходу С.Л. Рубінштейном, А.В. Брушлинським, Л.А. Венгером. На нашу думку, вагомим чинником формування життєвої компетентності у осіб з порушеннями слуху є участь дитини у корекційно-розвиткових заняттях. Оскільки, увага до корекційно-розвиткової складової процесу навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема і дітей з порушеннями слуху детермінована сучасними соціокультурними змінами, що зорієнтовані на якісне вдосконалення процесу соціалізації осіб з психофізичними порушеннями. Психологічні та педагогічні аспекти корекційно-розвиткової складової як основи формування життєвої компетентності особистості досліджено О.С. Караваєвим, А.Н. Лебедевим, М.Н. Микитенко, О.М. Щьокіним.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У спеціальній психології аспекти впливу корекційно-розвиткової складової

навчання та виховання на формування життєвих компетентностей дитини з порушеннями слуху є мало дослідженими та предстваленими переважно у дослідженнях Л.В. Борщевської, В.В. Засенка, С.В. Литовченко, О.Ф. Федоренко. Також недостатньо науково-теоретичного та практичного доробку, щодо розроблення цілісної комплексної програми для закладів, де навчаються діти з порушеннями слуху щодо формування основних життєвих компетентностей означеної категорії дітей.

Мета статті полягає у дослідженні процесу формування життєвих компетентностей дитини з порушеннями слуху в ході корекційно-розвиткових занять (психолого педагогічний аспект).

Виклад основного матеріалу. В.Г. Коломійська зазначала, що корекційно-розвиткова робота з дітьми, що мають порушення слуху – це система заходів, що дозволяють вирішувати завдання своєчасної допомоги дитини з порушеннями слухової функції [4, с. 181]. Основними завданнями корекційно-розвиткової роботи з дітьми, що мають порушення слуху є відновлення й розвиток пізнавальних та емоційно-вольових процесів, забезпечення максимально повної адаптації особистості в суспільство, формування позитивних рис особистості, варіативна адаптація до змінних умов, корекція пізнавальної та емоційно-вольової сфер особистості; формування адекватної самооцінки та рівня домагань, як наслідок формування складових життєвої компетентності особистості з порушеннями слуху.

Корекційно-розвиткова складова у навчальному процесі дітей з порушеннями слуху може бути реалізована за допомогою основних та додаткових способів. Серед основних варто зазначити, по-перше, корекційно-розвиткові дисципліни, а саме музично-ритмічні заняття та заняття з розвитку слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення та формування вимови (згідно Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» № 504 від 22.04.2014 р.) по-друге, на індивідуальних та групових заняттях з психологом та соціальним працівником. Серед додаткових – як складова занять з інших предметів навчального плану.

Процес формування життєвих компетентностей дитини з порушеннями слуху в ході корекційно-розвиткової роботи умовно можна розподілити на три основні періоди, які відповідають трьом ланкам навчання у школі: початковий, основний та завершальний (від старшої школи протягом подальшого життя особистості) [1], [3], [5].

Перший період, який орієнтовно відповідає навчання у початковій школі, має концентруватися на формуванні життєвих навичок та закладанні підґрунтя для формування майбутньої життєвої компетентності особистості. Для реалізації такого завдання у початковій школі необхідно сформулювати у дитини інтелектуальні вміння (читати, писати, висловлювати власну думку усно та письмово, активно слухати, коректно формулювати, задавати питання, навички прогнозування власної життєдіяльності (діяльності) на найближчий період життя (день, місяць); актуалізувати потребу та створювати

реальні умови, необхідні для самостійного прийняття дитиною рішень; сформувані найпростіші необхідні навички обґрунтування (оцінки), деталізації та планування реалізації власного рішення в реальних життєвих умовах; створювати умови та дієво підтримувати (педагогічними та психологічними засобами) формування елементарних життєвих та соціальних навичок дитини (щодо пізнання, спілкування, практичної діяльності), необхідних для реалізації його власних рішень, успішного вирішення актуальних життєвих завдань; заохочувати дитину до самостійного контролю та організації власного життєвого часу, посилюючи самовиховання.

Головним механізмом формування життєвої компетентності та необхідних навичок дитини з порушенням слуху у початковій школі має бути ігрова діяльність. Це зумовлено тим, що гра, ігрова діяльність є важливою складовою життєдіяльності молодших школярів. Вона не заперечує та не заважає навчально-пізнавальній діяльності, а навпаки, доповнює та розвиває її результати. Гра (особливо рольова) є природним психологічним тренінгом поведінки та формуванню життєвої компетентності. У процесі гри діти з порушенням слуху пізнають, моделюють (передбачають, прогнозують), та намагаються здійснювати діяльність дорослих, ще недоступну їм у власному житті. Крім того, гра сприяє розвитку творчого мислення, творчої уяви дитини. В процесі гри, під впливом її «потреб» та «цілей», дитина може скомбінувати, здійснити, осмислити, оцінити та прийняти рішення щодо закріплення певних життєвих компетенцій (дій, моделей поведінки), які досі не було використано нею у своєму життєвому досвіді.

Крім гри, важливими методами формування та розвитку основ життєвої компетентності дітей з порушенням слуху у молодшому шкільному віці є метод проєктів, метод роботи з книгою, ситуаційний метод; а також методи виховання: розповідь, приклад, доручення, виховні ситуації та ін.

Другий період формування життєвої компетентності дитини з порушенням слуху умовно відповідає навчанню в основній школі. Основним показником формування життєвої компетентності цього періоду має завершитися формуванням освіченості (знань) дитини в життєвому пізнанні та передбаченні, самовизначенні, самоорганізації та саморегуляції. Для реалізації означеного необхідно формувати та сприяти природному прагненню дитини пізнавати, контролювати власне майбутнє; стимулювати прагнення та формувати потребу в свідомому і творчому визначенні свого життя, власних дій та вчинків; привчати до необхідності прийняття життєвого рішення; сприяти свідомому і цілеспрямованому здійсненню дитиною самоосвіти та самовиховання, контролю за власним життєвим часом (таймменеджмент) та простором.

Варто зазначити, що особливістю формування життєвої компетентності та необхідних навичок дитини з порушенням слуху в основній школі є поступовий перехід від групових до індивідуальних форм навчальної та виховної роботи з дитиною. Це період переходу від навчальних (інформаційних, просвітницьких) до виховних, та, пізніше, від виховних до самовиховних форм роботи. На практиці, це може бути реалізовано

в оволодінні та ефективному застосуванні підлітком індивідуальних прийомів самовиховання та саморозвитку (самоаналіз, самопереконавання, самонавіювання, самопримус та самозаохочення, самопідбадьорювання та ін.). Ці прийоми є підґрунтям формування власної життєвої компетентності дитини з порушеннями слуху.

Третій період формування життєвої компетентності дитини з порушення слуху умовно відбувається в старшій школі. Основними завданнями цього вікового періоду є формування свідомого, ціннісного ставлення старшокласника до власного і чужого життя, соціокультурного та природного середовища;

збагачення внутрішнього життєвого світу старшокласника в процесі виховання; створення умов, необхідних для самостійного здобуття життєвого досвіду, пізнання життя, самопізнання, власної життєвої перспективи, визначення можливих альтернатив власного життєвого шляху, життєвих прогнозів щодо майбутньої життєдіяльності, зокрема і професійної; формування особистісних якостей, рис характеру, необхідних для розв'язання складних життєвих завдань (активності, суб'єктності, психологічної та моральної стійкості, терплячості, наполегливості, ініціативності, толерантності, вираженості, вдумливості, доброзичливості та ін.).

Зазначимо, що формування життєвих компетентностей старшокласника передбачає застосування, в першу чергу, індивідуальних форм роботи з ним. Водночас, це не виключає застосування групових форм.

Важливим при забезпеченні умов формування життєвих компетентностей дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема і для дітей з порушеннями слуху, є три основоположні принципи системності, мультидисциплінарності та комплексності [3], [2], [6].

Системність реалізується через планування корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху щодо формування основних життєвих компетенцій і передбачає низку психолого-педагогічних процедур: діагностику, проведення корекційних заходів, їх реалізацію, прогнозування та перевірку ефективності корекційно-розвиткової роботи.

Мультидисциплінарність забезпечується співпрацею фахівців різних галузей: педагогів, психологів, соціальних працівників та консультантів, не виключеним є елемент родинного виховання та впливу батьків на становлення особистості дитини та формування її життєвих компетентностей.

Комплексність може бути реалізовано через програму корекційно-виховного або корекційно-розвиткового спрямування.

Стан та рівень сформованості життєвої компетентності дітей з порушеннями слуху можна оцінити через стан сформованості основних складових компетентностей, які будуть представлені нами через компоненти: когнітивну, емоційно-вольову, комунікативну.

Так, критерієм комунікативної компоненти є партнерська позиція в спілкуванні, або здатність установлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми, вміти налагоджувати дружні та професійні стосунки, особисті відносини з партнером

іншої статі та ін. До складу комунікативної компоненти можна включити сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективний комунікативний процес, адаптацію у спілкуванні з оточуючими людьми, систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Відповідно, несформованість комунікативної компоненти у дітей з порушеннями слуху буде проявлятися через порушення навичок спілкування, зокрема, замкнутість; нездатність одержувати інформацію в спілкуванні; нездатність використовувати зворотний зв'язок, тобто наявність труднощів при формулюванні запитання для одержання додаткової інформації; нездатність звернутися по допомогу і прийняти її; нездатність брати участь у спільній діяльності з іншими дітьми при виконанні спільного завдання та ін.

Когнітивна компонента сприяє пізнавальній активності дитини та визначає її здатність розуміти саму себе (усвідомлювати власні бажання, цілі, можливості їх досягнення, нормативи поведінки у суспільстві та завдань, які ставляться перед нею). Несформованість когнітивної компоненти у дітей з порушеннями слуху проявляється через нестійку самооцінку, підвищений рівень тривожності; нездатність до логічного узагальнення; ситуативне самосприйняття; нездатність передбачати наслідки власних дій; нездатність мислити абстрактними категоріями, відсутність

розуміння мотивів поведінки та емоційного стану іншої людини та ін.

Емоційно-вольова компонента реалізується через формування у дитини з порушенням слуху емоційно-вольової саморегуляції, самоконтролю, моралі та цінностей.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи зазначимо, що соціальна адаптація дітей з порушеннями психофізичного та/або психічного розвитку, в значній кількості випадків, протікає в специфічних соціально-психологічних умовах, що деструктивно впливають на всі основні сфери їх особистості та формують широкий спектр вторинних порушень. Сучасні соціокультурні зміни детермінують нагальну потребу в розробці методологічних і теоретичних основ впровадження інноваційних освітніх програм, як наслідок і технологій, орієнтованих на якісне вдосконалення процесу соціалізації осіб з психофізичними порушеннями, звернення уваги саме на корекційно-розвиткову складову процесу навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема і дітей з порушеннями слуху. Це зумовлює необхідність розроблення та впровадження нових програм, методик та технологій, які передбачатимуть сучасні підходи до організації та змісту шкільної освіти, зокрема і щодо формування життєвих компетентностей в процесі корекційно-розвиткових занять з дітьми, що мають порушення слуху.

Список літератури:

1. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: Навчальний посібник / Т. М. Дегтяренко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 302 с.
2. Михайлова Н. Є. Робота з сім'ями, які мають дітей з особливими потребами / Н. Є. Михайлова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць. Луцьк: Промт, 2005. – С. 304–306.
3. Несен Г. М., Сохань І. Г., Сохань Л. В. Життєва компетентність особистості / Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. – К.: – Богдана, 2003. – 520 с.
4. Обучение детей с проблемами в развитии в разных странах мира: хрестоматия / [сост. Л. М. Шипицына]. – СПб-б.: Международный институт семьи и ребенка им. Р. Валленберга, 1997. – 256 с.
5. Сара Ньюмен. Игры и занятия с особым ребенком: руководство для родителей / Ньюмен Сара; [пер. с англ. Н.Л. Ходмогоровой]. – М.: Теревинф, 2004. – 240 с.
6. Степаненко М. Д. Концептуальні засади життєвої компетентності особистості // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2005. – Вип. 2 (23). – С. 114-121.

Вовченко О.А.

Институт специальной педагогики
Национальной академии педагогических наук Украины

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩИХ ЗАНЯТИЙ НА СТАНОВЛЕНИЕ И ФОРМИРОВАНИЕ ЖИЗНЕННЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Аннотация

В статье раскрыта сущность и особенности формирования жизненных компетенций в процессе коррекционно-развивающих занятий с детьми, имеющими нарушения слуха. Автором обозначено основные периоды и компоненты формирования жизненной компетентности, в зависимости от возраста и развития личности ребенка с нарушениями психофизического развития, в том числе и детей с нарушением слуха. В статье отмечено основные принципы коррекционно-развивающей работы в контексте эффективного формирования жизненных компетенций. Рассмотрено психолого-педагогический аспект коррекционно-развивающих занятий на формирование основных компетенций ребенка. Определены основные базовые позиции комплексной программы для заведений, где учатся дети с нарушениями слуха.

Ключевые слова: ребенок с нарушением слуха, жизненная компетентность, коррекционно-развивающие занятия, комплексная коррекционно-развивающая программа, психолого-педагогическое влияние.

Vovchenko O.A.

Institute of Special Pedagogic
National Academy of Pedagogical Sciences Ukraine

PSYCHO-PEDAGOGICAL INFLUENCE CORRECTIONAL AND DEVELOPMENTAL STUDIES ON THE DEVELOPMENT AND FORMATION OF VITAL COMPETENCIES OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT

Summary

The article reveals the essence and peculiarities of life competences in the correctional and developmental studies with children who have hearing loss. The author outlined the main components of the periods and the formation of vital competence, depending on the age and development of the child with impaired mental and physical development, including the hearing-impaired children. The article pointed out the basic principles of correctional and developmental work in the context of the effective development of life skills. Considered psychological and pedagogical aspect of correctional and developing lessons on building core competencies of the child. The main basic positions a comprehensive program for schools, where children with hearing impairments.

Keywords: child with hearing, life competence, correctional and developing lessons, a comprehensive correctional developmental program, psychological and educational impact.